

Af en gammel Thybodegns optegnelser

Ved EJNAR N. NEDERGAARD

LAUST NIKOLAJ BERTELSEN blev født d. 22. december 1830 i Vestervig sogn, og med undtagelse af den tid, han aftjente sin værnepligt i København og i Slesvig, og de 2 aar, han læste paa seminariet i Ranum, levede og virkede han i Thy indtil 1906, saa det kan vist uden overdrivelse siges, at han havde visse forudsætninger for at kende baade Thy og thyboerne indenfor dette lange tidsrum.

Skønt han altsaa kom til verden "æ Aw'ten fa:r bette Ywlaw'ten", blev han ikke modtaget som nogen julegave, men tværtimod som noget absolut uønsket af alle, der var impliceret i hans tilblivelse. Da hans mo'r efter fødslen fik ham præsenteret af jordemoderen, greb hun ham og kylede ham ned i fodenden af sengen - hvad der nær havde kostet hende livet, idet anstrengelsen herved forårsagede en voldsom blødning, som det dog lykkedes jordemoderen at faa standset i tide.

Aarsagen til denne voldsomme "velkomst" kan maaske have været en slags vildelse, men den egentlige aarsag var vel nok, at hans mo'r følte sig svigtet af baade Gud og mennesker og ikke anede, hvordan hun skulde klare fremtiden, naar hun nu ogsaa havde et barn at forsørge.

Forhistorien var den ikke ukendte, men alle dage lige tragiske: Moderen tjente paa Vestervig Kloster Overgaard, hvor hun blev kæreste med en ung karl, Bertel Jensen, og saa gik det, som det saa ofte gør. Karlen ønskede, at de skulde gifte sig; men da ingen af dem ejede saa meget som salt til et æg, maatte det udsættes, og derfor skaffede han hende husly hos sin moder, der havde en lille ejendom i Trankjær til et par køer. Denne moder synes at have været en noksaa dominerende madame, som i nogen maade dyrkede den Gud Mammon. Hendes første mand døde forholdsvis tidligt fra hende og 4 børn; men da det heller ikke dengang var godt for et menneske at være ene, tilbød hun sig (+ ejendommen ikke at forglemme) til en ca. 20 aar yngre mand, som gik ind paa "handelen", bla. fordi han absolut intet ejede. Han synes at have været en rar og hjælpsom mand, som stort set maatte rette sig efter sin gamle kone, men som evnede i nogen maade at afbøde hendes haardhjertethed. Det klarede han i en snes aar; men saa tog han sit eget liv.

Den vordende bedstemoder saa med megen uvilje paa sin søns kæreste, fordi hun var saa fattig og derfor ikke god nok til hendes yngste søn og øjsten, selv om han var ca. lige saa fattig som pigen. Hun forhindrede til enhver tid de unge i at komme sammen og snakkede og prædikede saa længe for sønnen, at han svigtede sin besvangrede kæreste og kort efter indledte et forhold til en anden pige, som ejede en lille smule mere end ingenting, og det var det, der betød noget i den gamles øjne. Mærkeligt nok viste samme Bertel sig alligevel at være en ret dygtig, opfindsom

og initiativrig mand, som ret hurtigt evnede at skaffe sig indtægter af forskellig art, indtil han i 1842 købte vraget af et strandet skib. Ved bjærgningen af dette kom han til skade og døde kort efter, kun 32 aar gammel.

Paa baggrund af alt dette er det klart, at den unge mo'rs stilling var saa tragisk og fortvivlet som overhovedet tænkeligt, saa det kan ikke undre, at hun paa det stadium har ønsket, at baade hun selv og barnet maatte dø.

Imidlertid blev barnet døbt og fik i daaben navnet Laust Nikolaj Bertelsen. Fornavnene fik han efter sin morfar, der hed Laust Nielsen, men som mo'ren faktisk aldrig havde kendt; thi da hun var et par aar gammel, blev han udkommanderet som soldat i krigen 1807-14 og forsvandt sporløst i "Det Holstenske".

Bedstemoderen ønskede naturligvis hurtigst muligt at komme af med dem begge, saa da der var gaaet en 4-5 maaneder, maatte mo'ren igen tage plads som tjenestepige, og barnet blev sat i pleje hos nogle fattige folk, som begge gik paa arbejde og lod det spæde barn passe sig selv hele dagen.

Det gik et aars tid indtil en dag, da der tilfældigvis kom en noget bedugget handelsmand ind i huset og saa barnet ligge der og sutte paa en brødskorpe, midt i al sin urenlighed. Synet heraf chokerede ham saa meget, at han straks gik til plejefaderen (bedstemoderens mand) og sagde, at saafremt de ikke tog sig af drengen med det samme, var han nødt til at melde det til øvrigheden - ellers laa barnet og kreperede inden længe.

For en gangs skyld satte saa plejefaderen sin gamle kone stolen fur døren og fik ført igennem, at de tog drengen til sig og beholdt ham i 16 aar. Kun eengang i denne periode, da Laust var ca. 8 aar, forsøgte hans farmor at slippe af med ham igen, fordi hun intet vederlag fik for at ha' ham. Hun tog ham ved haanden og traskede den lange vej fra Vestervig til Hundborg, hvor Laust's mu'r dengang boede i en lille hytte. Hun var paa arbejde, saa de kunde ikke komme ind i huset; men farmo'ren efterlod drengen hos nogle naboer og vandrede hjem igen. - Paa det tidspunkt havde mo'ren mere end nok at gøre med at klare sig selv, saa det var noget af en ulykke for hende, at hun nu ogsaa skulle skaffe føde og klæder til drengen; men heldigvis for dem begge varede det ikke saa længe. Bedstemoderen havde nemlig glemt at ordne flytningen med skolemyndighederne, som derfor greb ind og sendte drengen tilbage til Vestervig, og for at være paa den sikre side lejede de en mand til at følge ham tilbage og aflevere ham paa rette sted.

Her blev han budt hjertelig velkommen af plejefaderen, og saa maatte bedstemoderen bide i det sure æble og beholde ham "uden vederlag". - Man skulde ellers synes, at det maatte være hendes egen kære søn, der var pligtig til at betale

alimentationsbidrag; men saadan var det altsaa ikke dengang, og den gamle kvinde kunde aabenbart aldrig "tilgive" Laust's mo'r, at hun havde "forført" hendes søn. - Paa den maade kan man jo stille tingene paa hovedet, naar det passer i ens kram, og ens sind er tilstrækkelig haardt og ufølsomt.

At blive opdraget af sine bedsteforældre som enebarn er som bekendt sjældent godt. Det bevirker ofte, at barnet bliver selvoptaget, "pjøvset" og faar tilpasningsvanskeligheder, naar det kommer i skole. Saadan gik det vist ogsaa i nogen maade for Laust, selv om han efter tidens skik blev opdraget i tugt og Herrens formaning. - Mærkeligt nok gav hans bedstemor ham en ret god behandling til trods for, at hun havde gjort alt muligt for at slippe af med ham. - Herom skriver han selv:

"Min Farmoder var vel ikke saa overdreven kærlig mod mig; men hun plejede mig godt; medens man sagde om hendes Mand, at han forkælede mig, hvad der dog ikke gik videre, end at han under min Opvækst godt kunde tildele mig en følelig Tugtelse selv for en mindre Forseelse. Han var ellers saa god en Fader og forstandig Opdrager, som han efter sin Evne og sit noget lunefulde Sindelag kunde være, og han var altid rede til at tage mig i Forsvar, naar andre vilde volde mig Fortrød".

Selve hjemmet var naturligvis fattigt og primitivt; men sult eller egentlig nød var der ikke tale om, saa efter datidens forhold var det ikke af de ringeste. - Landet var jo som helhed uhyre fattigt, maalt med nutidens maalestok.

Kontante penge var selvsagt en stor mangelvare, eller maaske nærmere noget helligt, som man nødigt gav fra sig, hvis man ikke var tvungen til det. Derfor var det en herlighed for Laust, da hans plejefader engang kom hjem fra Holstebro og forærede ham en tavle og en griffel. Herom skriver han:

"Dette var det første, jeg kan mindes, at jeg havde Ejendomsret over. Jeg havde dengang ikke begyndt at gaa i Skole, men Tavlen og Griffelen var mit kæreste Legetøj; dem nyttede jeg med Flid. Min Plejefader havde ikke drevet det vidt i Skrivekunsten; han kunde dog skrive Bogstaverne, og jeg stræbte det bedste, jeg kunde, at gøre ham dem efter. Jeg prøvede ogsaa paa at efterligne de trykte Bogstaver, naar jeg fandt nogle store, snørklede Bogstaver i en Bog".

Da tidens fylde var inde, fulgte bedstemoderen ham og hans overmalede tavle til skole og præsenterede stolt begge dele for læreren. Det var jo meget godt; men ellers var den første skoletid alt andet end behagelig for ham, bl.a. fordi han var "enebarn" og "uægte" og derfor en taknemlig skydeskive for de andre børn. Han "vandede mange høns" i den første tid; men efterhaanden gik det bedre, fordi han havde let ved at lære og gerne vilde lære noget.

Skolen var saa fin, at den havde egnavn. Den hed "Lindhalsminde", og læreren (degnen) hed Søren Nielsen Vorde, som skal have været en ret dygtig lærer; men herom senere.

Om undervisningen og hans oplevelser i skolen hedder det i hans optegnelser:

"I Skolen brugtes paa den Tid den saakaldte indbyrdes Undervisning, saa vi havde vore Numre, som var malede øverst paa Væggene Skolestuen rundt, mit var Nr. 17. Ved Stave- og Læseøvelserne var de mindste af os inddelt i smaa Hold paa 2-3 i hvert; med en af de ældste i Klassen som Bihjælper blev vi stillet op ved Tabellerne (alt læsestof fremstilledes paa store, trykte "tabeller", der blev klæbet paa papskiver), der hang paa Væggene. Saa snart vi

blev kaldt ind, stillede vi os under vort Nummer, medens Lærerne inddelte os og forsynede Bihjælperne med deres Skilt og Pegepind - en Kæp paa henvend en Alens Længde og tilspidset i den ene Ende - Skiltet har de paa Brystet som Tegn paa deres Stilling i dette lille Børnesamfund. Saa snart Lærernes Pibe lød, maatte vi indtage vor Plads ved Tabellerne. Saa var det en Dag, at det Hold, hvortil jeg hørte, skulle have en Dreng ved Navn Andreas til Bihjælper, at jeg gav mig til at græde. Straks kom gamle Vorde og spurgte mig, hvad jeg græd for. Det varede noget, før jeg med Stammen og Graadhik fik sagt: "De er for de, te Andreas skal være vor Bihjælper".

Da tog den gamle Degn mig ved Haanden og førte mig ud i Gangen, og da han havde lukket Døren efter os, holdt jeg op med at græde i Forventning om, hvad der vilde ske, men der skete ikke andet, end at han hviskede mig i Øret: "Du fejler ikke andet, end at du er forkælet af din Bedstefader".

Dette var dog et Fejlsyn af den gamle; thi Andreas var virkelig en slem Dreng, og især var han slem imod mig, for jeg kunde læse og stave maaske næsten lige saa godt som han selv; derfor drillede han mig med, at han paastod, han ikke kunde høre, hvad jeg læste eller sagde, og jeg maatte saa staa og gentage og gentage det, skønt jeg vidste, at jeg havde læst rigtigt. Dette gjorde mig forknyt og trodsig, saa jeg hverken kunde det ene eller det andet, fordi Graaden truede med at bryde frem; saa slog han mig over Fingrene med Pegestokken (Ifølge reglementet maatte han naturligvis ikke slaa, men kun bruge ordene: "Se paa tabellen!" - "Godt!" - "Fejl!" - "Om igen!") Min Anklage den omtalte Dag hjalp dog saa meget, at Andreas kom under strengere Tilsyn, saa han turde ikke mere være saa slem.

I Skolen var der et Par lange smalle Borde, som vi kaldte Sandbordene. Pladen kunde vel være 7 à 8 Tommer bred med en ophøjet Liste paa hver Kant. Paa dette Bord blev der lagt et Lag ikke for tørt Sand, som blev jævnet ud med et lille Bræt med Haandtag paa, det lignede de smaa Pudsebrætter, som Murerne bruger, og var akkurat saa langt, at det med Magelighed kunde trækkes mellem de to Lister, hvormed Yderkanterne af Bordene var forsynede.

Ved et saadant Bord sad vi Smaabørn, naar vi skulde foretage de første Skriveøvelser. Med en lille Pind paa Længde med et Penneskaft og nok saa tyk skrev vi i Sandet, naar Bihjælperen var kørt forbi os med Brættet og derved jævnet Sandet for os. Bihjælperen eller en af Lærerne hjalp os i Førstningen ved at tage fat med og føre Pennen, indtil vi selv næmmede Kunsten. Under hver Ende af Bordene var der en Skuffe, hvori Sandet opbevaredes, og tæt ved hver Ende af Bordpladen var der en Tværspalte, hvorigennem det overflødige Sand dryssede ned i Skuffen, naar det blev trukket med af Brættet.

Ikke langt fra mine Plejeforældres Hus boede en Mand, som hed Mads Fisker; han havde en Søn, som var Jævnaaldrende med mig. Vi fulgtes for det meste ad til og fra Skolen og sad ved Siden af hinanden ved Sandbordet; men jeg var ham overlegen i Skrivekunsten. En dag, som vi saaledes sad og skrev i Sand, snappede han min Pind fra mig, i det Øjeblik Bihjælperen var kørt forbi os med sit Bræt og havde udslettet det, vi havde skrevet, saa at vi kunde begynde at skrive paany. Jeg blev vred og bad ham om min Pind; tage den fra ham med Magt kunde jeg ikke,

for han var større og stærkere end jeg, og da jeg nødig vilde have den Skam, at jeg ingen Ting havde at vise Læreren, naar han kom for at se til os, saa blev jeg arrig og greb fat med mine Tænder i hans tykke Kind, saa han skreg og smed Pinden hen til mig; den greb jeg i en Fart og klemte paa med at skrive, som det var Livet om at gøre. Imidlertid kom Hjælpeleeren og spurgte, hvorfor Niels Jakob skreg? Og da denne saa fortalte, hvad jeg havde gjort og viste frem det ublodige Mærke paa Kinden, saa fik jeg et Par Dask om Hovedet af en Bog, som Læreren havde i Haanden. Der kom dog et Efterspil, thi da vi to slemme Drengene kom hjem om Aftenen, mødte straks efter Mads Fisker hos min Plejefar og fortalte, at jeg havde, som han udtrykte sig, "bjedt æhal Kjæv a Niels Jakob!"

Jeg maatte jo i Forhør og fortælle, hvordan det var gaaet til. Min Plejefar mente dog, at det gik vel ikke saa haardt til, som M. F. havde fremstillet det i sin Vrede; men jeg fik selvfølgelig Tilhold om at lade være at bide Folk, og dette har jeg ogsaa siden holdt mig efterrettelig. Men værre blev det næste Dag, da jeg kom i Skole igen, for Faderen havde ogsaa klaget til Lærerne, og da Hjælpeleeren vidste, hvordan det var gaaet til, saa kunde han jo til Dels sande Faderens Ord, som ogsaa her havde fremstillet Sagen meget værre end den i Virke ligheden var. Nok om det, jeg maatte frem og i Klassens Paasyn straffes med Riset, mens min gruelige Gerning blev fremstillet for Børnene til Skræk og Advarsel. Det irriterede Lærerne, at de ikke kunde faa mig til at græde, saa af den Grund faldt Slagene maaske tungere og talrigere, end de ellers vilde have gjort. Hvordan jeg denne Gang kunde være saa haard, er noget gaadefuldt for mig, da jeg ellers ikke havde langt til Vand.

Jeg kan ikke mindes, at jeg har faaet Prygl i Skolen uden denne Gang".

At han ellers klarede sig godt i skolen, er der vist ingen tvivl om; men i Bircks bibelhistorie fandt han sit Waterloo, og det var vel godt det samme; ellers var han nok blevet for høj i hatten. Han fortsætter:

"Mine Lektier til Skolen havde jeg let ved at lære; selv den lange Anmærkning i ottende Kapitel i Balles Lærebog: Paa Sottesengen levnes kun liden Tid osv, kunde jeg udenad hvert Ord. Min gamle Lærer, Vorde, satte mig en Gang paa Prøve overfor min Plejefar og nogle flere, som arbejdede ved Skolen og var kaldt ind i Skolestuen for at være Vidne til min Dygtighed; de hørte saa paa, at jeg ramsede hele dette lange Stykke op, og jeg klarede det straalende. Med ikke lille Selvtilfredshed modtog jeg mine Tilhøreres Ros. - Dog var der et Stykke i Bircks Bibelhistorie, som gik mig paa. Stykket havde til Overskrift: "Jesu Lærdomme". Dette Stykke sad jeg over en hel Eftermiddag derhjemme, og saa vidt jeg mindes fyldte Stykket ikke over to Trediedele af en Side i denne lille Bog, og var altsaa ikke nær saa lang som det lange Stykke i Balles Lærebog, som jeg ramsede saa dygtigt op i Skolen. Her sad jeg og læste og læste, tyggede og tyggede det om og om igen, fik Skænd og haarde Ord, saa jeg græd og græd, og det fik ingen Ende. Til sidst satte jeg mig nede paa en Tvertremme under Bordenden for at have Ro; men mit Sind var kommen saa stærkt i Oprør, at det var mig umuligt at samle mine Tanker. Endelig kom min Plejefader ind, og ude af sig selv af Vrede trak han mig

frem fra mit lave Sæde, greb sin knortede Stok og gav mig nogle vældige Rap over Rygstykkerne, saa Kæppen sprang midt over, hvad der var et stort Held baade for ham og mig, for derved kom han til Besindelse og holdt op med at slaa mig, ellers tror jeg, han havde slaaet mig fordærvet. Dog heller ikke det hjalp til at faa Lektien lært; jeg fik den aldrig lært".

I den tid, han gik i skole, var han ikke ude at tjene, saadan som alle fattigfolks børn ellers var, og det vidner om, at plejeforældrene ikke var saa helt daarligt stillet, eller maaske var bedstemoderen blevet saa gammel, at hun ikke evnede at passe dyrene, naar de var ude. Plejefaderen arbejdede i almindelighed for andre, bla, var han tækkemand. - Som nævnt havde de en lille ejendom, hvor de holdt et par køer og nogle faar, og herom skriver han:

"Vore Husdyr kunde den Gang faa Lov til at gaa løse rundt en Tid om Foraaret og Efteraaret, og det var mig, der skulde vogte dem i min Fritid. Naar saa vi Vogterdrengene kom sammen, kunde vi rigtig tumle os frit. Vi lavede Fyrsteder i Brinkerne og Digerne for at stege Kartoffler, og hvor de smagte os, vi syntes, at det var en Herreret. Men det var ogsaa noget for Køerne, naar de om Foraaret kunde komme ud og faa Vommen fyldt med vissent Græs og Lyng krydret med de friske Spirer, som Solen havde lokket frem; hvor var det dog at foretrække for den tørre Halm, for andet vankede der ikke til dem paa Stalden. Det kunde endog hælde sig somme Aar, at Sengehalmen gik med, naar Vinteren trak længe ud; ja, jeg mindes endog et Aar, da vi maatte tage et Stykke Tag af Huset for at holde Liv i Køerne. Da skete det ogsaa, at en Ko kunde gaa i Résing, som det hed, naar en Ko ikke magtede at rejse sig selv paa Grund af Sult og den deraf følgende Magerhed. Da gjaldt det om at holde Liv i Køerne, om man end ikke havde nogen Mælk af dem.

Faarene kunde sagtens bjerge sig, de gik løse og fandt Føden ude det meste af Vinteren. Saa var det, at der paa de større Jordejendomme begyndtes paa at dyrke Raps og Roer i Brakmarken, og saa skulde der jo hegnes, havde Faarene faaet Smag paa de Dele, saa var det ikke let at styre dem og holde dem derfra. Smaafolk blev da nødt til at holde Faarene inde om Vinteren og have dem i Tøj den øvrige Del af Aaret".

Om forholdene i hjemmet og hans oplevelser i forbindelse hermed skriver han bl.a.:

"Julehøjtiden og især Juleaften var for mig som Barn den prægtigste Tid af Aaret, skønt det ofte, naar vi nærmede os Jul, var et stort Spørgsmaal, om der kunde blive Raad til at faa Sigtebrød, hvad det sommetider kneb svært med, og enkelte Aar maatte vi nøjes foruden. Jeg kan ogsaa mindes særlig een Vinter, da det var saa knapt med Brødkorn, at vi maatte lave Brød af en Blanding af Bygmel, Vikker og Kartoffler mest af disse - og dette var vi langt fra ene om, og det var ingenlunde mine Plejeforældres Opfindelse; men Brødet var slet ikke daarligt efter min Smag. Julen var dog ikke den tarveligste Tid for mig; thi da kom jeg meget ud til mine Skolekammerater, hvor der vankede "Sigtemelmader", Nødder og "Knipkager". Nødder og Knipkager (Smaakager) blev aldrig lavet i mit Barndomshjem, derfor var jeg svært "hægen" efter slikt, naar jeg kom ud i Byen.

Det var saaledes en meget tarvelig Husholdning, der førtes i mit Barndomshjem, en Tarvelighed, som neppe nogen af Nutidens Landsbyfolk kan tænke sig. Føden fik vi dog, men med Klæderne gik det som det kunde, de var yderst simple og slet ikke hyggelige. Fik jeg et nyt Stykke Tøj engang, saa var det af den allersimpleste Slags navnlig hvad Farve angik. Alt Garn blev hjemmefarvet efter de billigste Opskrifter og derfor blev Tøjet ogsaa mat og uægte i Farven. Enhver Udgift, som ikke var absolut nødvendig, skulde undgaas. Naar saa endelig et nyt Klædningsstykke skulde syes, saa blev der hentet en af de billigste og derfor ogsaa daarligste Sypiger, som forskar Tøjet, saa at jeg ikke saa sjældent saa halvvejs vanskabt og afstikkende ud i en saadan ny Klædning. Engang fandt min Plejefader paa at faa lavet Benklæder til sig selv og mig af allunerede laadne Faareskind. Saadanne Bukser var gode, mente han, at gaa daglig med om Vinteren, for de holdt godt paa Varmen og var stærke at slide paa; men for mig var det rædsomt at komme i Skole i disse Skindskrapper; thi Skolebørnene, især Drengene, gjorde Nar ad mig for det. Skindene til dette Brug skulde jo være sorte paa Kødsiden; men den Sværte, som blev brugt dertil, var saa uægte, at Skindet snart blev graat og plettet og saa snavset ud. Saa gned Drengene med Fingrene paa mine Bukser, lugtede til Fingrene, og paastod, at de kunde lugte, at det var "Helmeshui". Jeg maatte indrømme, at Bukserne var varme, og jeg havde god Nytte af dem i den Retning, da der indtraf et Par meget strenge Frostvintre; men de var mig alligevel til Plage, saa jeg vilde hellere have døjet Kulden i et Par ordentlige Bukser. Jeg var vistnok ikke saa lidt forfængelig, i hvert Fald havde jeg Sands for, hvad der saa godt ud og var klædelig, naar det gjaldt min egen lille Person, derfor skammede jeg mig ved at være saaledes uglet ud, og det gjorde mig mere sky og undselig overfor andre Mennesker, end jeg ellers vilde været. Mine Plejeforældre foreholdt mig, at jeg syndede mod Gud med at være saa forfængelig: Du skal slet ikke bryde dig om - sagde de - at de uartige Drengene peger Fingre eller gør Nar ad dig; du kan jo sige til dem: "Gør I Nar ad mig, saa gør I Nar ad Vorherre, og gør I Nar ad mine Klæder, saa gør I Nar ad Skrædderen". Saa sang de Kartemagerens Vise for mig: "De Klæder, Sko, ja Frak og Hat, som gør mig til en Abekat, for Eder det ej siger stort, jeg har dem selv ej gjort!"

Men alt saadant formaaede ikke at stille mig tilfreds eller gøre Samværet med mine Skolekammerater taaleligere. Jeg maatte jo finde mig i det".

Det meste af sin fritid brugte han til at læse, skrive og tegne. Særlig det sidste havde han megen lyst til; men materialer kunde han vanskeligt skaffe - brugte sod, pulveriseret mursten ol. - og undervisning kunde naturligvis ikke faas, saa resultatet blev selvsagt sløjt. - Om han selv mente, at der gik en kunstner tabt i ham, fremgaar ikke direkte af hans optegnelser. - Derimod er der vist ingen tvivl om, at den megen stillesiddende i daarlig luft ikke var videre sund og gjorde maaske sit til, at hans legemlige udvikling og vækst blev noget hæmmet, saa han havde for faa kræfter i forhold til sin alder.

Men trods sit gammelkloge, forsigtige væsen kunde det dog ske, at han gik over stregen - og kom skidt fra det. Han fortæller følgende om en episode af den art:

"En Dag var jeg Bihjælper i Regning ved det bagerste Bord, og da Hjælpeleereren var gaaet langs med Bænken

for at se paa Arbejdet og hjælpe lidt hist og her og tilsidst vendte sig fra os, fik jeg det Indfald at gøre en Grimasse ad ham bag hans Ryg. Han mærkede det ikke, men gamle Vorde, som sad oppe ved Pulten, saa det og greb øjeblikkelig Tampen, knyttede den i en Krans og sendte den efter mig. Saa vidste jeg, at der ikke var andet for mig at gøre end at tage dette forhædte Redskab op, spadsere op med det til den Gamle og tage min Straf af ham. At gøre dette var nu langt fra nogen let Sag for mig, der var saa frygtsom af mig, at det grænsede til Fejhed; men der hjalp ingen "Kjæremor", afsted maatte jeg tænkende som saa: "Lige saa godt springe i det som krybe i det!" Min gode gamle Lærer spurgte mig først: "Hvad mente du med den Grimasse, du gjorde ad din Lærer?" Med Skamrødme slog jeg Øjnene ned og kunde ikke svare; hvorpaa jeg fik en Irettesættelse i en mild, bebrejdende Tone, og dermed slap jeg for denne Gang; dette var nok, som det burde være. Ved denne Mildhed kom jeg til at holde mere af min gamle Lærer, end jeg gjorde før; havde jeg faaet Prygl, var jeg maaske bleven trodsig overfor ham".

Om datidens maade at holde skole paa, skriver han videre:

"Det var en sand Festdag for Skolebørnene, naar vi om Sommeren fik Lov til at hjælpe Degnen med at stakke eller hjemkøre Høet fra Marken eller St. Thøgers Kirkegaard; da kunde vi rigtig tumle og more os, og saa fik vi gerne Lov til bagefter, hvis Bærrene var modne, at komme ind i den dejlige store Have, hvor der var lange Rader af Stikkelsbær- og Ribsbuske fulde af dejlige Bær. Saa blev vi fordelte omkring ved de Buske, som vi maatte plyndre, indtil der blev sagt stop, og vi kom ind og sang vort Vers, nikkede Farvel til Lærerne og afsted hver til sit for at fortælle hjemme om alle de Løjer, vi havde haft, og alle de Bær, vi havde plukket. Ja, det var en Fryd! - Den gamle Kirkesanger, Skolelærer og Dannebrogsmænd Søren Nielsen Vorde var født den 18. juli 1783 i Vorde i Viborg Stift og døde den 7. Oktober 1849. Han var en særdeles agtværdig Mand og højt anset som Lærer og Sanger. Ham havde jeg dyb Respekt for, ja, jeg saa op til ham som til et højere Væsen; men han var forøvrigt ogsaa et rigtig rart elskværdigt Menneske. Han fortalte tit en morsom Historie for os, og han kunde godt lide, at vi gav os rigtig til at le, le saa hjerteligt og vedholdende, saa at han fik Taarer i Øjnene; men han havde ogsaa alvorlige og dybe Ting at meddele os. Han sang smukt og korrekt med klangfuld Stemme; men mig kunde han desværre ikke lære at synge, da jeg dengang ingen Sangevne havde.

Siden lærte jeg at synge; men nogen god Sanger blev jeg ikke, endda jeg har været Kirkesanger i 44 Aar".

"I Foraaret 1845 blev jeg konfirmeret efter at have gaaet til Forberedelse hos Provst Blichfeld den sædvanlige Tid. Mine Bøger kunde jeg udenad, saa det faldt mig let at lære mine Lektier; men af Provstens Samtaler med os mindes jeg slet intet, saa disse maa ikke have gaaet mig til Hjerte. - At blive konfirmeret var for mig en saa alvorlig Sag, at jeg ønskede mig død forinden; thi mine Plejeforældre sagde, at mens jeg var Barn, var jeg ikke selv ansvarlig for mine Handlinger; men ved Konfirmationen traadte jeg ud af Barnealderen, og saa skulde jeg selv bære Ansvaret for, hvad jeg tog mig for, og dette Ansvar hvilede saa tungt paa mig, at det syntes mig umuligt at bære det. Konfirmationshandlingen gjorde

derfor ogsaa et stærkt Indtryk paa mig, saa at jeg tog den meget alvorlig, skønt jeg ikke havde nogen dybere Forstaaelse af Meningen med den.

Efter at jeg var blevet konfirmeret, var det fremdeles min kæreste Syssel at læse og øve mig i Skolefagene for med Tiden at komme paa et Seminarium og fra flere Sider blev jeg opmuntret dertil, ogsaa mine Plejeforældre syntes om det; men de havde ikke Raad til at holde mig til Bogen, som det hedder. Min Plejefader talte baade med Præst og Lærer om det, og de var enige med ham i, at jeg burde gaa den Vej, men naar der blev Tale om at skaffe Pengemidlerne dertil, saa vidste hverken de eller andre nogen Udvej.

Jeg kom saa til at tjene paa Vestervig Kloster Overgaard som Hyrdedreng; men da jeg kun var uvant med at passe Kreaturer med Undtagelse af det Par Køer, vi havde hjemme, og da jeg var lille og spinkel af Vækst med faa Kræfter, saa faldt det mig for svært at udfylde min Plads her, hvor alt var stort anlagt og ingen Lempelse mulig. Blandt andet var det mig næsten umuligt at slaa Vand op med den Indretning, der var anbragt over Brønden - en Hvippe".

Kort sagt, arbejdet oversteg langt hans kræfter og gaa-paa-mod; særlig galt blev det i høbjergnings- og høsttiden, hvor drengene skulde op mellem kl. 3 og 4 om morgenen og ikke kom i seng før mellem 11 og 12 om aftenen. Drengene sang da ogsaa et par selvlavede strofer, som lød: "Tidlig op og sildig i seng og ingen søvn om midda, dersom æ ska længer vær Stokholms dreng, saa blywer æ visselig stedde!" - Dertil kom, at han ikke kunde holde maden i sig. Naar han havde spist, maatte han ofte ud og aflevere den igen.

I løbet af Ca. 3 maaneder var han slaaet helt ud, og plejefaderen maatte hente ham hjem. - Men hvad saa? - Ja, saa var der vel ikke anden udvej end at blive skrædder, og i det stykke var han saa heldig at komme i lære hos Niels Skrædder paa Villerslev hede. Her havde han det ret godt. Der var ikke overdrevent meget at bestille, og skrædderen holdt meget af at gaa paa jagt og fiskeri, saa lærlingen ofte maatte sidde alene og trække i traadene.

I høsttiden havde han fri og var da hjemme for at hjælpe til. Han lagde da mærke til, at plejefaderen var lidt underlig, men tænkte ikke særlig over det. Sidst i høsten skulde plejefaderen til høstgilde paa Kloster Overgaard, hvor han havde hjulpet noget til, bla. ved at sætte kornstakke. Gildet varede hele natten og det meste af næste dag. Hen mod middag kom plejefaderen hjem; men da var de andre ude paa arbejde. Han gik ind - og tog sit eget liv.

Det var en katastrofe for Laust Nikolaj. - Det havde altid været hans plejefaders plan, at han skulde arve dem; men da ejendommen nu blev solgt ved auktion, viste det sig, at der ikke var mere tilovers, end hvad hans gamle 77-aarige bedstemoder behøvede til et ret tarveligt underhold.

Kort sagt stod han nu, 16 aar gammel, fuldstændig paa bar bund og ejede ikke andet end de klæder, han havde paa, og de var tilmed i en meget daarlig forfatning. - I sin nød besluttede han at henvende sig til sogneforstanderskabet om hjælp. Om denne sin vandring til Canossa skriver han:

"Nu maatte jeg altsaa sørge for mig selv, og da mine Klæder snart kunde falde af Kroppen, gik jeg en Efteraarsdag til Vestervig Præstegaard, hvor der den Dag holdtes Sogneforstanderskabsmøde. Der stod jeg henne ved Døren som en fattig "Perjerrigsen" flov og forknyt, indtil jeg omsider fik Lov til at komme frem med mit Ærinde. Noget skrevet Andragende havde jeg ikke at

fremlægge og heller ikke nogen anbefaling; men jeg forklarede min Stilling for den, saa godt jeg kunde med faa Ord og bad dem om Hjælp til Klæder. Dette gav det ærede Sogneforstanderskab noget at tænke over, for de Herrer kendte mig og vidste, at jeg ikke stod og løj for dem; men det var jo en saare betænkelig Sag at bruge Kommunens Penge til at hjælpe en stakkels fattig Skrædderlærling til nogle anstændige Klæder. Efter en meget grundig Overvejelse for og imod fik jeg endelig et bestemt Afslag".

Under de omstændigheder maatte han opgive skrædderiet og tage plads ved landbruget igen. Det lykkedes ham omsider at blive fæstet som tjenestedreng til Søndergaard i Helligsø for 3 rigsdaler om sommeren. Om vinteren boede han hos moderen, som sad til leje i et lille hus i Trankjær. Her brugte han tiden til bla. at sy, som han siger "Børnekasketter efter et snurrigt Mønster, jeg selv havde opfundet; men der er, saa vidt jeg ved, ingen som har optaget Moden efter mig, og jeg har glemt den, saa det er en af de Ting, som er tabt for Verden".

I Søndergaard blev han i 3 aar, og det sidste aar avancerede han til karl, selv om han ikke kunde "gøre fuldt", som det hed. - Der var masser at bestille; men ellers var forholdene gode, og nu var der ingen vej udenom, hvis han vilde eksistere.

I 1850 blev han karl i præstegaarden og kusk for pastor Hansen, og det skulde han have 11 daler i aarsløn for. Hertil bemærker han:

"Hvorledes jeg med denne usle Løn kunde holde Klæderne paa Kroppen, kan jeg knap nok selv forstaa, og endnu mindre kan jeg forstaa, at jeg kunde være saa letsindig at indlade mig paa en Pibehandel, som jeg ikke havde den mindste Forstand paa, og blev derfor ogsaa snydt for et Par Dalers Penge. Jeg kunde jo ikke ret blive Karl - syntes jeg sagtens - naar jeg ikke kunde møde med Pibe ligesom de andre Tjenestekarle; men at ryge Tobak vilde ikke smage mig, og derfor lod jeg det være og solgte Piben".

Iøvrigt siger han, at det ikke var nogen god plads. Aanden var skrøbelig, og herskabet slemt til at skælde ud paa tjenestefolkene. Selv klarede han sig dog pænt i det stykke, særlig efter at fruhen havde opdaget, at han var lidt af en skrædder. Han blev da sat til at sy et sæt tøj til hver af deres 2 drenge, ligesom han reparerede præstens kørepels. Det gav præsten ham lidt ekstra for, "skønt han vist havde daarlig Raad dertil".

Helt til rotterne, fysisk set, har han ikke været; thi i efteraaret 1852 blev han taget til soldat, og næste foraar mødte han i København "med en god, fyldt Madpose og 2 Mark i Lommen".

De 16 maaneder som "knoldesparker" synes han at have klaret som er mandfolk og uden at tage større skade paa sin sjæl; dog lærte han at bande blandt de bedste i den disciplin - hvad han siden skammede sig over.

I forbindelse hermed anstiller han nogle betragtninger, som sikkert stammer fra et langt senere tidspunkt:

"Ja, er det ikke sørgeligt, at den mandlige Ungdom skal være udsat for at blive draget ned i Ødelæggelse, mens de skulde uddannes til Fædrelandets Forsvarere. I den Tid, da det unge Mandskab ligger i Tjenesten, har det jo en Del Fritid, som kunde anvendes til at høre historiske, folkelige og kristelige Foredrag, saa det kunde blive som et Højskolekursus for dem, som frivillig vilde være med, og disse kunde næppe undgaa at faa nogen Indflydelse paa Mængden og derved bidrage til en bedre Aand i Hæren. Saa det unge Mandskab kunde komme igennem denne Skjærsild uden at tage Skade, idet de fik en kraftig

Modvægt mod de Udskejelser, hvortil der er Fristelser og Forførelser allevegne, men mest ude i de store Garnisonsstæder”.

Men ellers maa det have været vanskeligt for ham som 100% thybo og med sit thybomaal at klare sig blandt folk fra alle landsdele og af alle samfundsklasser. - Selvfølgelig maatte han betale lidt, baade direkte og indirekte, for sin landlige uskyld og godtroenhed; men det er ingen skam, tværtimod. - I sommeren 1853 oplevede han den store koleraepedemi i København; men mærkeligt nok gik soldaterkasernen omtrent fri.

Den sidste del af soldatertjenesten laa han i Slesvig by, hvor han vist befandt sig rigtig godt. Han skriver bla.:

”Her havde vi det mageligt nok, hvad Tjenesten angik; men Befolkningen var tysk og tysksindede, og det voldte os somme Sinde lidt Vrøvl. Vi var jo heller ikke fri for, at vi vilde drille dem; særlig var der Uro om Aftenen, naar den danske Battalionsmusik marsjerede gennem Hovedgaden - saa at sige den eneste Gade i den langstrakte By - og spillede Tappenstreg. De danske Toner kunde Tyskerne ikke lide, især skurrede ”Den tapre Landsoldat” dem slemt i Ørerne. Da kunde mange af de Tyskere, som saadan en stille, mild Sommeraften var gaaet udenfor Døren, løbe ind og smække Døren i med stort Rabalder, og da kunde det ogsaa hændes, at der kom en Sten bagefter dem, og en enkelt Sten kunde ogsaa træffe til at fare gennem et Vindue”.

I Slesvig optog han forøvrigt sin barndoms hobby, tegning, paa forretningsmæssig basis. - Fotografer fandtes ikke, og dengang som nu vilde de fleste gerne have et billede af sig selv i kongens flotte klæder. Det sidste var Laust mand for at tegne, og det var jo det, det kom an paa. Han skriver:

”Med Ansigtstrækkene var det daarligt, for dem forstod jeg ikke at faa frem; men med nogen god Villie kunde der maaske nok findes Lighed”.

Han fik i hvert fald mange bestillinger à 16 eller 24 skilling og tjente derved saa meget, at han kunde købe en tarvelig frakke og tøj til et par benklæder, som han selv syede.

Fra Slesvig blev han udkommanderet til Ekernførde og senere til Frederiksort. Sidstnævnte sted var de kun 12 mand, og derfor kunde de gøre omtrent, som de vilde, bare der var to mand paa vagt. De fik ogsaa lov til at tage ud paa landet og hjælpe bønderne, og det kunde baade dansk- og tysksindede godt bruge dem til. - Herom fortæller han:

”Jeg fik først Arbejde i nogle Dage hos en Skolelærer, hvor jeg først maatte ”Mis laaten und Mis smitten” (læsse og sprede Gødning). Med laaten gik det godt nok; men jeg kunde ikke smitten ham tilpas. Han viste mig, at det skulde være findelt og jævnt; nok sagt, jeg blev klog paa, at den samme Degn ikke var saa tosset i dette Stykke, saa han maa have Æren af at være min Lære mester i at sprede Gødning. Siden satte han mig til at slaa Hø paa en haard, tør Eng, her kneb det svært med at faa Leen til at skære det korte, tørre Græs. Endelig satte han mig til at save og kløve Brænde.

Den Dag, da jeg blev færdig der, kom han ved Middagstid og betalte mig min Dagløn i lybske Skillinger; jeg skulde blive der Dagen til Ende. Henad Kl. 5 om Eftermiddagen gik han og hans Kone i Byen, han kom da hen til mig og vilde betale mig igen; om han virkelig

havde glemt, at han betalte mig om Middagen, eller han vilde prøve min Ærlighed, ved jeg ikke; men det saa ud til, at han undrede sig over, at jeg ikke vilde tage Pengene. Hvor stor Daglønnen var, har jeg glemt; men jeg ved, at det var ikke saa lidt mere, end der kunde faaes her hjemme. - Jeg fik ogsaa Høstarbejde hos Sognefogden i Pris, samt paa et Herresæde, som hed Seekoppel. Det ene Sted spiste jeg Kærnemælksvælling om Morgen, og det andet Sted Kærnemælksgrød med Smørrebrød til om Aftenen. Her hjemme havde jeg hørt Tale om tyske Klumper, nu fik jeg dem baade at se og at smage. Det var Melklumper saa store som en lille Kanonkugle og næsten lige saa runde; de kom ind paa Bordet i et stort Lerfad, sejlene i Fedt af stegt Flæsk, hvoraf der var Smaastykker imellem. Kniv eller Gaffel var der ikke paa Bordet, og i min Forlegenhed maatte jeg give mig Tid til at se, hvordan Folkene bar sig ad med at faa denne Ret tillivs uden disse Redskaber. Kunsten var dog ikke saa vanskelig at lære, for man fiskede bare en Klump med den ene Haand og et Stykke Flæsk med den anden, bed skiftevis et stort Bid af Klumpen og en Gnalling af Flæsket. Det klare Fedt randt om Fingrene; men man kunde paa den Maade herlig faa Skrutton fuld, og det smagte godt nok. En anden Dag laa der et stort Stykke grøn Ost til hver som Eftermad. Daglejerne puttede det i Lommen, og jeg gjorde ligesaa, det var godt til Smørrebrødet hjemme”.

I efteraaret 1854 blev han hjemsendt fra Slesvig, d.v.s., hvordan han vilde komme hjem, maatte han selv om; det kerede militæret sig ikke om dengang. - Noget hjem at komme hjem til havde han jo ikke, og bl.a. derfor havde det været hans tanke at se lidt af sit fædreland og ende i København; men hans penge var sluppen op, og saa var der faktisk ikke andet at gøre end at vende næsen mod Thy; thi der kunde han vel altid skaffe sig husly og ophold, indtil han kunde faa noget arbejde.

Til at begynde med var de en hel del, som i fællesskab dels marcherede og dels kørte op til Haderslev; men herfra og til Thy maatte han og en anden fægte sig frem ved gode menneskers hjælp.

Ankomsten til Thy søgte han ud til sin gamle husbond, Lars Lund Søndergaard i Helligsø, som tilfældigvis havde brug for ham og derfor fæstede ham som karl for et aar.

Lars Lund var ugift, men havde en invalid søster som husholderske. Hun var godt begavet og interesserede sig meget for læsning og boglige sysler, saa paa de omraader havde hun fælles interesser med Laust. Det endte med, at de blev forlovede i al stilhed. - Men efter forlovelse skulde jo gerne følge giftemaal, og han havde intet som helst at gifte sig paa! - Han forsøgte saa at komme i snedkerlære, men kunde ingen plads faa. Derefter blev de enige om, at han maatte se at komme paa et seminarium og tage lærereksamen, og hertil kunde hun i nogen maade hjælpe ham økonomisk.

Efter en ret tarvelig forberedelse blev han i sommeren 1856 optaget paa Ranum seminarium. Læsetiden var dengang 2 aar, og han var saa heldig at komme paa det sidste hold, der blev dimmitteret, inden tiden blev sat op til 3 aar; ellers var det gaaet rent galt med hans pengesager. - I pinseferien hævede hans kærester nemlig forlovelsen, og dermed ophørte selvsagt hendes økonomiske hjælp. Mange samvittighedskvaler forvoldte det ham ogsaa, saa han maatte tage sig alvorligt sammen for at kunne fortsætte læsningen.

I sommeren 1858 blev han dimmitteret fra Ranum med anden karakter og fik allerede den 1. oktober ansættelse ved Hundborg skole som hjælpelærer. - Herom lader vi ham selv fortælle:

”I Hundborg Skole var der over 100 Børn delt i to Klasser, dog saaledes, at alene i ældste Klasse kunde der sommetider være nær op til 70 Børn. Her var noget at tage fat paa, og jeg var ene Lærer; thi den gamle Lærer Kappel havde paa Grund af Svaghed forlængst hørt op med at undervise.

I denne store Skole gik det snart op for mig, hvordan Børnene kunde ramse en Lektie op uden Eftertanke. Især mindes jeg en Dag, da jeg lod ældste Klasse fortælle om Abraham, som ofrede sin Søn. Da de kom dertil, at Engelen talte til Abraham, ramsede Børnene rask væk: ”Der hørtes en Røst fra Himlen, som sagde: ”Denne er min Søn den elskelige, i hvem jeg har Velbehag”. Denne Dag aftalte jeg med Børnene, at herefter vilde jeg fortælle de bibelske Fortællinger for dem og saa den næste Dag samtale med dem om Indholdet og delvis lade dem prøve, hvor meget de kunde huske af det, jeg havde fortalt. Den lille ”Bircks Bibelhistorie” skulde, ja, maatte de ikke lære paa Ramse. Da Børnene saa kom hjem og fortalte deres Forældre om denne Overenskomst, saa kom disse til mig en efter anden og spurgte, om det var sandt, at Børnene ikke skulde lære Bibelhistorie. Saa forklarede jeg for dem, saa godt jeg kunde, at vel skulde Børnene lære Bibelhistorie, men paa en saadan Maade, at de virkelig tilegnede sig Indholdet og ikke blot ramsede tankeløst. Vistnok blev dette ikke forstaaet af ret mange, og megen Modstand laa og ulmede rundt om i Sognet; men det kom sjældent til Udbrud.

Ved Hundborg Skole var jeg Lærer i 2½ Aar. Den 1. Maj 1861 blev jeg kaldet til Lærer og Kirkesanger i Østervandet. Mens jeg var i Hundborg vicererede Provst Paludan Møller Skolen, og kort efter, at jeg var flyttet til Østervandet, blev jeg kaldt tilbage for at fremstille Hundborg Skole for Biskop Kierkegaard, og de var begge tilfredse, saa vidt jeg kunde skønne”.

I Hundborg lærte han en smededatter, Mette Kathrine Jensen, at kende. – ”Hun blev min Hustru, min trofaste Livsledsagerinde, min gode Engel i mørke og lyse Dage”. ” De blev gift i Hundborg kirke den 28. marts 1862.

Om forholdene i Østervandet beretter han:

”Hvad min Skolegerning i Østervandet angaar, da begyndte jeg den med den Erfaring for Øje, som jeg havde vundet i Hundborg. Børnene var meget flinke, og da Skolen ikke var overfyldt, havde jeg let ved at magte den. Men ogsaa her var der mange af Forældrene, som mente, at Børnene ikke blev holdt strengt nok til at lære Bøgerne uden ad; for naar de kom til at gaa til Præsten, saa vilde det falde dem vanskeligt at faa lært de lange Lektier, han satte dem for. Og vel holdt Præsten paa den gamle Metode med Udenadslæren; men han agtede dog min Undervisning og lod mig have min Frihed, saa vi kom godt ud af det med hinanden, og Klageme forstummede efterhaanden”.

Det er tydeligt, at han var paavirket af Grundtvigs og Kolds skoletanker; men hvorledes og hvornaar fremgaar ikke af hans optegnelser, og det er ligesaa tydeligt, at han i det stykke var forud for sin tid i Thy, hvor baade lægfolk og de fleste præster holdt strengt paa det saliggørende i udenadslæren eller remseriet. Dette forhold kom til at koste ham megen kamp og strid og tildels personlig forfølgelse.

I aarene efter at han var kommen til Østervandet, begyndte han at lytte til den grundtvigske forkyndelse og at gøre sig fortrolig med friskoletanken, og i saa henseende kom det til at betyde meget for ham, at han kom i forbindelse med højskolemanden Povlsen Dahl, som i Øster Jølby (Galtrup) paa Mors havde købt et hus med lidt jord til, hvor han vilde begynde at holde højskole.

Denne mand karakteriserer han saadan:

”Povlsen Dal var en dygtig og alvorlig Højskolemand, som havde arbejdet sammen med Højskolefaderen, Kold, paa Fyn. Snart fik han sin Skole godt i Gang og vandt sig gennem den mange Venner af Livsoplysning; men han slog sig ikke til Ro med at sidde paa Mors og holde Skole; han kom, hvor der kaldtes paa ham, og jævnlig kom han til Thy for at fortælle os noget om, hvad der var at udrette til Menighedslivets og Folkelivets Fremme, idet han holdt kristelige og folkelige Foredrag i Thorsted og Silstrup m.fl. Steder, og han vandt snart Ørenlyd og fik Folk til at lukke Hjertedørene op ”for Herrens Ord i Skare”. - Jeg var fra først af mellem dem, der lyttede til; men min forstand vilde længe ikke bøje sig under Troens Lydighed. - Han vandt sig snart mange Tilhængere ogsaa blandt de unge ved sin jævne, bramfri Færd og fik en Del Piger og Karle draget over til sin Skole. Det mærkedes snart, at det var kærnesund aandelig Føde, der gaves her”.

Hans egentlige vækkelse kom dog ret hurtigt. Om følgerne skriver han:

”Frugten af min Vækkelse blev særlig kendelig i Skolen; thi det kunde hænde, at jeg i en Religionstime kom til at udtale mig skarpt om den Ligegyldighed, Søvn og Døs, som hersker blandt mange Mennesker i det, der angaar deres Salighedssag; dette forstod Børnene jo ikke, og de kom derfor undertiden hjem og fortalte, at Degnen havde været vred, eller at jeg havde talt om deres Hjem og Forældre saadan og saadan; men Ordene havde de misforstaaet og derfor fordrejet dem, saa der var næsten ved at blive Oprør mod mig, for der var kun yderst faa, som søgte Oplysning hos mig. Nogle gik til Sognepræsten, som tillige var Provst, og talte med ham om det; men han tog det med Ro og mente, at det ikke var andet end nogle grundtvigske Ideer, jeg havde faaet, saa dette var der ingen Fare ved. Da de saa spurgte ham om, hvad det var for Ideer, saa svarede han undvigende: Det kunde ikke nytte noget at forklare dette for dem, for de kunde ikke forstaa det alligevel. Deri havde han i Grunden Ret, for det er slet ikke Ideer, men et helt nyt Livssyn, et Troesliv, som leves ”af Guds Naade til Guds Ære”.

Et Par Familier tog deres Børn ud af Skolen og sendte dem til Naboskolen. Der blev ogsaa prøvet paa at faa mig afsat; men derom kunde der ikke opnaas Enighed imellem Beboerne, og de, der vilde mig tillivs, kunde ikke finde nogen Grund saa vægtig, at Skoledirektionen vilde kende den gyldig, saa der var foreløbig ikke noget ved den Sag at gøre. - I Aaret 1872 blev Provst Hunderup kaldet til et større Embede paa Sjælland, og Sognepræsten i Thisted, Pastor Sonne, blev valgt til at være Provst, og nu gjaldt det om at faa ham pudset paa mig, saa maatte det vel lykkes at blive mig kvit”.

Den ny provst kom ogsaa ret omgaaende paa visitats. Det var en hed sommerdag, hvor ”æ hjorddreng?” umuligt kunde holde

øjnene aabne, saa hverken læreren eller provsten kunde faa liv i dem. Det ankede provsten naturligvis over; men den store røffel, som lærerens modstandere havde bestilt, udeblev.

Man skulde ellers synes, at befolkningen maatte have haft en vis interesse i at staa sig godt med Degnen, fordi denne ifølge traditionen skulde affatte deres nekrolog, endda ved selve begravelsen. Om denne tradition skriver han:

”I Østervandet Sogn, saavel som i hele Thisted Amt, var det en gammel Vedtægt, at intet Lig kom i Graven, uden en udskaaen Gravskrift omgivet af en Krans var heftet paa Kistelaaget. Gravskriften indeholdt et kortfattet Levnedsløb og et Par kønne Vers forfattet af Degnen. Da jeg kom der, maatte jeg altsaa følge Skik og Brug og paatage mig dette Arbejde, som man ansaa mig for at være kaldet til ligesaavel som til Lærer og Kirkesanger. Men til at begynde med manglede jeg Øvelsen med flere Forudsætninger, saa jeg kom i stor Forlegenhed. Min Formand var dog velvillig nok til at sætte mig ind i Sagen; men jeg vilde ikke have ham til at gøre Arbejdet for mig, for dette var det samme som at vise Beboerne hen til ham med sligt, og saa mistede jeg Fortjenesten. Jeg maatte prøve det og gøre det saa godt, som jeg kunde. Heldigvis havde jeg næmmet noget af Kunsten ved at se paa min gamle Principal, Lærer Kappel i Hundborg, for han lavede rigtig pæne ”Ligvers” baade hvad Udskæringen og hvad Indholdet angik. Jeg kom ogsaa efterhaanden ind paa at lave ”Ligvers” til Folks Tilfredshed og fik dem godt betalt af dem, der havde Evne og Villie til det. Prisen maatte enhver selv bestemme; den varierede mellem 1 og 15 kr. - Da jeg kom til Østervandet var det Skik, at der skulde prædikes over Liget, naar det var fra en af de store Gaarde, og da forlangtes det, at Degnen skulde affatte et Testimonium, d.v.s. en udførligere Levnedsskildring, som skulde sendes til Præsten nogle Dage før Jordefærden. Dette Testimonium oplæste Præsten fra Prædikestolen før Prædiken. Siden hen under andre Præster maatte jeg selv læse min Opskrift fra Kordøren. Hjemme blev Ligverset ogsaa læst op; men dette var der gerne en af Familiens Medlemmer, der paatog sig; jeg listede mig udenom for at blive fri. Det var ikke noget let Arbejde at lave disse Gravskrifter og Testimonier, naar man skulde følge Sandheden og dog kilde Ørerne paa Familien; men jeg trøstede mig med, at man ikke maa tale ilde om de Døde, og derfor skrev jeg blot, hvad godt jeg vidste om den Afdøde.

Da Provst Hunderup flyttede, fik jeg ogsaa en anden Præst til min nærmeste Foresatte; han skulde ogsaa være min Modstander og hjælpe til at faa mig afsted; men skønt de havde gaaet omkring i hele Pastoratet for at samle Underskrifter paa en Adresse til Hans Majestæt Kongen om at faa netop den samme Poul Martin Møller til Præst, saa skaffede de mig i ham en hjertensgod Ven og Forbundsfælle. Han var det rareste, mest godhjertede Menneske, jeg har kendt, og han forstod mig, saa vi var grundenige. Syntes han en enkelt Gang, at jeg var kommen lidt foran mig selv, saa gjorde han mig opmærksom derpaa paa den skaansomste og kærligste Maade, hvorved han hjalp mig til at vinde Herredømme over mig selv. Paa samme Vis forstod han altid at tage Braadden af mine Modstanderes Stiklerier ved at lade et mildt Ord falde som Modvægt mod deres haarde Omdømme. Engang da nogle klagede til ham over min Religionsundervisning, svarede

Pastor Møller dem: ”Jeg vilde med Glæde betro ham mine Børn, og jeg maa sige, at Børnene fra Østervandet Skole er dem, jeg har mest Glæde af ved

Konfirmationsundervisningen”. Han forstod saaledes paa sin jævne elskværdige Maade at dæmpe det Onde, hvor som helst han mødte det; han kunde overvinde det Onde med det Gode.

Pastor Møller var en god Sanger og opmuntrede altid til at synge, hvor der kom flere sammen, og tit bad han om Lov til at synge en Salme, naar han kom ind i et Hjem, især hvor der var gamle Folk, og hvem der kom til at kende ham hørte ham gerne. Han fik ogsaa en gavnlige Indflydelse paa Kirkesangen. Han stod den grundtvigske Retning nær; men var ogsaa taalsom overfor andre kirkelige Retninger”.

Om samme pastor Poul Martin Møller, der var en brodersøn til den ”rigtige” P. M. M., har han optegnet en mængde historier, som belyser pastor Møllers usædvanlige godhed og enestaaende evne til at forlige folk, samt hans opofrende forsøg paa at hjælpe ”faldne” sjæle op af sumpen.

Som han gentagne gange har antydet, var hans økonomi alt andet end god i den tid, han virkede i Østervandet, ja, i perioder var den helt fortvivlet, saa han maatte prøve alle midler for at klare sig igennem. Han laante i pengeinstitutter og hos private, købte paa kredit i det længste og ”red” saa paa vekslere osv.

Skønt han var opvokset under yderst spartanske forhold og alle dage selv levede overordentlig spartansk, ikke røg eller drak eller tillod sig nogen form for luksus, maa han ikke have været nogen god økonom. Mærkeligt nok, thi hans ca. 20 aar yngre halvbroder var et udpræget forretningstalent, som endte som en meget velstaaende mand i Aalborg. - Dertil kom, at han startede med gæld, og at indtægterne ved Østervandet skole var forholdsvis smaa, samt at de efterhaanden fik 6 børn. Den ældste vilde oven i købet være præst, hvad der umuligt kunde blive raad til. Faderen henstillede til ham, at han nøjedes med at blive degn, hvortil sønnen svarede: ”Æ wel it wær røwpisker!” - Han blev præst.

Det laa da nær at prøve paa at faa et andet og bedre embede for derigennem at forbedre økonomien. Det forsøgte han ogsaa flere gange, da han var i 40—50-aarsalder, men det mislykkedes. Han var alt for kendt for sine frisindede og ”moderne” skoletanker og undervisningsmetoder til, at nogen vilde risikere at ansætte ham.

Engang var det nær lykkedes for ham at komme til Aggersborg, hvor pastor Knudsen (Jakob Knudsens fader) gjorde, hvad han kunde for at faa ham indstillet, bl.a. opsøgte han biskop Kierkegaard og talte hans sag; men alt forgæves. Sogneraadet vilde have hjælpelæreren.

Han var heller ikke det, man kalder diplomat, tværtimod udtalte han sig til enhver tid - maaske baade i tide og utide - højt og tydeligt om sit gudsforhold og sine undervisningsmetoder. - Et sted bemærker han da ogsaa: ”Det, som gjorde mig umulig i saadanne Kredse, og som ogsaa vakte Vandetboernes Uvilje imod mig, var, at jeg var grundtvigiansk Venstremand”.

At biskoppen ikke var ham særlig venlig stemt, gavnede naturligvis heller ikke. Dette forhold forklarer han saaledes:

”At jeg ingen høj Stjerne havde hos Biskop Kierkegaard, vidste jeg nok. Paa en af hans Visitationer, ankede han over, at jeg brugte en anden Stavemaade end den almindelige; og da jeg henviste til Forhandlingerne om denne Sag ved et Lærermøde, hvorved jeg var kommen til at indse, at den ny Stavemaade har store Fortrin for den gamle, saa svarede Biskoppen: ”Ja, men saa er det jo Lærereforeningen, der vil være Lovgiver. At foretage saadanne Forandringer i en enkelt Skole er jo Synd for de

Børn, som kan komme til at flytte til en anden Skole. Undervisningen maa derfor være ens i alle Skoler. Skaf os en Lov for en saadan Forandring!" Det samme gjorde han gældende i Skrivning; jeg lærte kun Børnene at skrive de saakaldte latinske Bogstaver, ligesom jeg ved Retskrivning brugte enkelte Afbøjninger fra den gamle Metode. Skønt jeg slet ikke følte mig overbevist af Biskoppens Udtalelser, var jeg dog ikke saa paastaelig overfor ham, som jeg vilde have været overfor en Kollega. De samme Ting havde Provst Hunderup før anket over, men ikke bestemt sat sig imod; han mente ogsaa, at vi ikke maatte gaa videre, end der var os foreskrevet i Loven.

Biskop P. C. Kierkegaard var en myndig Mand i god Forstand med en Lærdom og veltalende Dygtighed, som godt kan kaldes enestaaende, og han brugte sine store Evner til Fremme baade for Menighedslivet og for Skolen, saa hans Virksomhed satte dybe Spor; kort sagt, han var virkelig Biskop, og man bøjede sig for ham, om det end til Tider sved i En; thi man følte sig saa lille overfor ham".

Hans øvrige karakteristika af biskopperne Lind (som tvang valgmenigheden paa Mors til at blive frimenighed), Skousbo (der bla. oprettede et lægmandskonvent, som L. N. forøvrigt blev valgt til medlem af) og Frederik Nielsen maa vi udelade af pladshensyn.

Men midt i sine personlige sorger (en søn døde af tb., mens han gik paa seminariet, en datter blev smittet og døde ogsaa, og en anden datter var invalid og maatte være hjemme altid), økonomiske vanskeligheder og Vandetboernes fortrædeligheder oplevede han en kristelig og folkelig vækkelse, som han gav alt, hvad han havde i sig, og som i forbindelse med hans egen vækkelse bar ham over det altsammen.

Da han havde været en snes aar i Østervandet, begyndte modstanden mod hans skoleideer m.m., og dermed mod ham selv personlig, at ebbe ud. - Enkelte gode venner havde han vel ogsaa faaet. Saaledes omtaler han i en længere beskrivelse brødrene Peder og Kristian Knakkegaard som et par gode, dygtige og retskafne mænd. - Desuden fik han jo efterhaanden børn af sine tidligere skolebørn i skole, og derved ændres forældrenes indstilling ganske af sig selv - vel at mærke, hvis læreren er virkelig dygtig og har evnet at videregive nogle af de aandelige værdier, der betød saa meget for ham selv. Kort sagt, har haft "gnisten", der kunde fænge i barnesjælene. Om dette forhold skriver han:

"Der var i Aarene fra ca. 80 til den Dag, da jeg nedlagde Embedet, efterhaanden sket en Tilnærmelse

mellem de Beboere, der forhen havde stillet sig som mine Modstandere, og mig; thi dels var disse kommen til at indse, at den ny Tid med sine Højskoler, Friskoler, Valgmenigheder og Frimenigheder og alle sine aandelige Rørelser vil frem - helst forved det materielle Røre med sin Mejeridrift, sit Andelsvæsen, sine Brugsforeninger m.m., saa dette ikke at ville være med førte kun til personlig Tilbagegang baade aandeligt og materielt; og dels var jeg vel ogsaa bleven mere rolig og stille under det pekuniære og provisoriske Tryk, som hvilede paa os i denne Tid, vore tvende Børns Sygdom og Død, samt min egen alvorlige Sygdom, min Svigerfaders Død og Jens's Eksamen; alt dette stemte til Alvor.

Snart begyndte ogsaa en og anden - selv af de stiveste Modstandere - at lade deres Børn komme paa Højskole eller ud til andre Egne, hvor Livet rører sig kraftigere, og hvor Naturen har andre Ejendommeligheder og smukkere Partier at fremvise end i det afsides liggende Thy, hvis Befolkning altid har holdt sig tilbage og set med Mistænksomhed paa alle de ny Ideer, indtil den har set, hvilken Frugt de bringer andre Steder, om det kan betale sig osv. Først da tør Thyboen prøve paa det. - Der er dog ogsaa Mænd og Kvinder i Thy, som følger med Tiden og er dygtige Fremskridtsfolk, og kommer en saadan i Drift, da er hans (hendes) Energi og Arbejdsdygtighed utrættelig".

Selv om man i almindelighed ikke kan tillægge jubilæums- og afskedsgaver nogen større betydning i saa henseende, har de sikkert i hans tilfælde betydet en hel del. - Ved sit 25-aars jubilæum fik han en god - og meget velkommen - pengegave, og ved sin afsked et kostbart og smukt stueur, hvad der glædede ham meget.

Da han lige var fyldt 70, kom en ny skolelov med en ny og mere krævende undervisningsplan, som han ikke mente, han kunde klare tilfredsstillende. Han ønskede derfor at tage sin afsked; men da han fra flere sider blev opfordret til at fortsætte, virkede han videre i endnu 2 aar, indtil den 1. november 1902. Han havde da været lærer i Østervandet i 41½ aar.

Kort efter, at han havde taget sin afsked, blev han udnævnt til dannebrogsmænd, hvad han tog som en anerkendelse af sin indsats som lærer og af det arbejde, han havde gjort for Venstres sag.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1963, side 209-239).